

Магдалена Легкоступ

ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА ПРЕД УЧИТЕЛЯ по религия при обучение от разстояние в електронна среда

The author is a Professor of Religious Education at St. Cyril and St. Methodius University of Veliko Tarnovo, St. Cyril and St. Methodius University of Veliko Tarnovo: Veliko Tarnovo, BG. E-mail: m.legkostupts.uni-vt.bg; <http://0000-0001-7241-4112>.

Abstract: *Magdalena Legkostup, Challenges for the Teacher of Religion in Distance Education in an Electronic Environment.*

This article examines the challenges, faced by religious education teachers, particularly in the context of distance learning conducted in an electronic environment. It identifies and analyses four main challenges related to distance education: 1) access to technology (computers, software, stable Internet connection, etc.); 2) increased workload and stress resulting from changes in the competency-role profile of the religion teacher; 3) digital competence of the religious education teacher; 4) digital religious literacy in religious education. The article also presents specific perspectives for addressing these challenges in online religious education.

Keywords: *Religious Education, Teacher, Distance Education, Electronic Environment, Practical Theology*

Пандемията от COVID-19 и свързаните с нея извънредни мерки за ограничаване на разпространението на вируса в България доведоха до дългосрочни прекратявания на присъствените форми на обучение в училищата. Учебният процес беше реорганизиран и провеждан от разстояние в електронна среда и в други неприсъствени форми на обучение.

Според проведена от Европейската онлайн платформа за училищно образование анкета на тема „Онлайн и дистанционно обучение“, активна в School Education Gateway от 9 април до 10 май 2021 г.¹,

¹ School Education Gateway. Анкета на тема онлайн и дистанционно обучение – резултати. 08.06.2020 [Survey on Online and Distance Learning – Results. June 8, 2020.

училищата на почти всички анкетирани са преминали към някаква форма на дистанционно обучение след началото на породената от COVID-19 криза. Над 60% вярват, че когато училищата отворят врати отново, учебните практики ще бъдат по-различни, с повече онлайн/дистанционно обучение от преди. За две трети от анкетираните затварянето на училищата е довело до първия им опит в областта на онлайн преподаването, който е както позитивен, така и предизвикателен.

Същност на обучението от разстояние в електронна среда

Обучението от разстояние в електронна среда представлява обучение, при което учащите се намират на различно място от това на преподавателя и осъществяват връзка помежду си чрез компютър/лаптоп или други средства за комуникация. Използваните технологии при това обучение биват синхронни и асинхронни.

При обучение от разстояние в електронна среда дистанционните учебни часове включват синхронен урок и синхронно взаимодействие на учителя с ученика. То имитира до голяма степен реалното обучение, което означава, че обучението се осъществява в реално време. Обучителят и обучаемите са свързани посредством аудио, видео връзка или се намират в обща чат стая или форум. Предимството на синхронното обучение е, че обратната връзка е непосредствена и едновременно.

При несинхронно обучение от разстояние в електронна среда дистанционните учебни часове включват наблюдение на урок, без взаимодействие с учителя и с останалите ученици. Асинхронните технологии се осъществяват чрез онлайн платформи като Microsoft Teams, Zoom и други; както и с комуникации: електронна поща, форуми, групи в Messenger и видео. Това обучение позволява на учениците достъп до предварително подготвени материали в удобно за тях време. Те могат да разглеждат и усвояват знания, умения и нагласи по начин и със скорост, която сами избераат. Имат възможността и да комуникират с учителя и другите участници в обучението чрез e-mail,

In Bulgarian], URL: <https://www.schooleducationgateway.eu/bg/pub/viewpoints/surveys/survey-on-online-teaching.htm> (13.01.2022).

чат или съобщения във форуми.

Възможен е и комбиниран модел на обучението от разстояние в електронна среда. В зависимост от конкретните нужди може да включва асинхронни и синхронни елементи. Обучението е замислено като последователност от индивидуални модули. Всеки модул съдържа последователност от определени действия и събития, всяко от които е насочено към изпълнение на някаква задача. Някои събития са напълно синхронни, когато в тях се изисква участието на цялата аудитория и учителя. При други се изисква самостоятелна работа и индивидуално оценяване.

Обучението от разстояние в електронна среда не бива да се смесва с дистанционната форма на обучение. По същество това не е различна форма на обучение, различни са средата (електронна) и средствата (с помощта на информационните технологии), както и това, че учителят и учениците не са физически на едно и също място. Според Закона за предучилищното и училищното образование обучението от разстояние в електронна среда може да се прилага за цели паралелки, както и за отделни ученици, като се осъществява от учителите в училището, в което се обучават учениците. Практически, когато учениците са поставени под карантина, те продължават обучението си в електронна среда от разстояние по утвърденото или по ново седмично разписание за периода на карантината, след което се завръщат обратно в училище. Продължителността на дистанционния учебен час за всички видове подготовка при синхронно обучение от разстояние в електронна среда не може да надвишава двадесет минути – в началния етап, тридесет минути – в прогимназиалния етап и четиридесет минути – в гимназиалната степен².

Основното, което е необходимо за осъществяване на обучение от разстояние в електронна среда, е наличието на подходящи елек-

² Наредба за изменение и допълнение на Наредба № 10 от 2016 г. за организация на дейностите в училищното образование (ДВ, бр. 73 от 2016 г.) В сила от 02.10.2020 г. Издадена от министъра на образованието и науката. Обн. ДВ. бр. 85 от 2 октомври 2020 г. [Ordinance Amending and Supplementing Ordinance No. 10 of 2016 on the Organization of Activities in School Education (State Gazette, No. 73 of 2016). In force as of October 2, 2020. Issued by the Minister of Education and Science. Published in State Gazette, No. 85 of October 2, 2020 (in Bulgarian)].

тронни устройства, електронни образователни ресурси, интернет връзка, достъп до електронни платформи и други.

Преобладаващата част от българските ученици в по-големите населени места притежават електронни устройства в дома си и имат достъп до тях, но това не е така за тези, които живеят в по-малките населени места. Над половината от децата в семейства с нисък социално-икономически статус не разполагат с електронни устройства за учебни цели. Повече от половината от всички ученици, участвали в обучение от разстояние в електронна среда, са участвали в синхронен учебен процес по повечето предмети, а останалите – асинхронно³.

С помощта на информационните и комуникационните технологии и Интернет учениците могат лесно, бързо и ефективно да изследват, да търсят и подбират материал, да разсъждават, преценяват, оценяват и правят предположения и констатации. В обучението по религия Интернет изпълнява три основни функции в областта на образованието: 1) представлява източник на информация и образователен софтуер за ученици и учители; 2) предоставя средства за комуникация, и 3) предлага изразни средства за ученици и учители.

По този начин учениците могат лично да се докоснат до богатството на Православието в обучението по религия и да опознаят вечните истини на християнското послание в процеса на учене чрез опит, характеризиращ се с изследване, откриване и управление на знанието.

Идентифициране на основните предизвикателства, свързани с обучението по религия от разстояние в електронна среда

С оглед на идентифицирането на основните предизвикателства

³ Радев, В., А. Петрова, Д. Косева. „Обучение и подкрепа за личностно развитие от разстояние в електронна среда“. – В: *Добри практики в контекста на ОПЕС*. Силистра: Регионално управление на образованието Силистра, 2021 [Radev, V., A. Petrova, D. Koseva. „Distance Learning and Support for Personal Development in an Electronic Environment.“ – In: *Good Practices in the Context of Distance Learning in an Electronic Environment (DLEE)*. Silistra: Regional Department of Education – Silistra, 2021 (in Bulg.)], in: URL: https://www.ruobg.com/good_practice/files_19/1.pptx (29.01.2022).

пред учителите по религия, свързани с обучението от разстояние в електронна среда, интересни са резултатите от проведена от Европейската онлайн платформа за училищно образование анкета на тема „Онлайн и дистанционно обучение“⁴. Като основни предизвикателства от списък със седемнадесет предложения се разпознават достъпът до технологии (компютри, софтуер, стабилна интернет връзка и т.н.), както и наличието на повече натовареност и стрес (43%).

Дигиталните компетенции се смятат за предизвикателство както сред учениците (24%), така и сред учителите (24%). Най-често споменаваното предизвикателство във връзка с учебното съдържание и оценяването е конвертирането на дейностите и съдържанието в дейности за електронно обучение с отдалечен достъп (28%), следвано непосредствено от подготвяне на съдържание за онлайн и дистанционно обучение (27%) и оценяване на напредъка на учениците (25%).

При отговора на въпроса какво би подпомогнало най-много учителите в онлайн обучението, анкетираните избират от осем възможности. Най-често избирана е „повече безплатни ресурси и инструменти от компаниите за образователни технологии“ (45%). Друг полезен тип учебно съдържание са уебсайтовете с изброени полезни ресурси (29%) и образователните ТВ програми от националните медии (10%). Втората най-често споменавана опция за подкрепа са ясните указания от Министерството на образованието (41%). Често се споменават и различни видове професионално развитие, и по-конкретно, бързи курсове за онлайн преподаване (37%), вебинари и срещи с помощта на TeachMeet, където учителите да споделят идеи и предизвикателства (22%), видеоклипове и видео планове на уроци от добри практики (31%) и лесен контакт с експерти, като например по-опитен учител в областта на онлайн преподаването или ИКТ експерт (24%).

Като се вземат предвид изложените данни от представителното проучване чрез анкетиране на учители и се постави акцент върху фактите, достъпни чрез метода на наблюдение и информация, полу-

⁴ School Education Gateway. Анкета на тема онлайн и дистанционно обучение – резултати. 08.06.2020 [Survey on Online and Distance Learning – Results. June 8, 2020. In Bulgarian], URL: <https://www.schooleducationgateway.eu/bg/pub/viewpoints/surveys/survey-on-online-teaching.htm> (13.01.2022).

чена чрез устна комуникация с преподаватели по религия, могат да бъдат идентифицирани и структурирани следните предизвикателства пред учителите по религия, които ще бъдат разгледани по-детайлно.

1. Достъпът до технологии (компютри, софтуер, стабилна интернет връзка и т.н.).
2. Наличие на повече натовареност и стрес, причинени от промяната в модела за компетентностно-ролеви профил на учителя по религия.
3. Дигиталната компетентност на учителя по религия.
4. Дигиталната религиозна грамотност в обучението по религия.

Предизвикателство 1. Достъпът до технологии (компютри, софтуер, стабилна интернет връзка и т. н.)

Голяма част от учителите по религия имат значително повече затруднения, свързани с липса на ИКТ оборудване, в сравнение с работещите на постоянен трудов договор преподаватели, които разполагат със служебна техника, осигурена от училищата, в които работят. В тази връзка се наблюдава и дефицит на подкрепа на факултативно обучение по религия от разстояние в електронна среда от училищата и от техните системни администратори.

Допълнителният стрес се дължи на различната организация на задачите, даването на обратна връзка на учениците и оценяването на домашните. Техническите проблеми и затруднения също водят до допълнително напрежение. Идентифицират се проблеми и с недостатъчна интернет връзка, ниска мотивация или липса на подкрепа от страна на родителите. Голямо предизвикателство е и включването в обучението от разстояние в електронна среда на учениците в неравностойно социално положение.

Особени трудности в обучението по религия от разстояние в електронна среда създава липсата на подходящ образователен софтуер, отговарящ на нивото на учениците, на учебната програма по религия и на нуждите на учителите. Използването на информационните и комуникационните технологии и техните приложения като учебни помагала в обучението по религия създава необходимостта

от валиден религиозно-дигитален материал, който е достъпен в база данни, така че учителите и учениците да могат лесно да намират и извличат цифровата информация, която желаят да използват в своето преподаване, във всяка предметна единица – дори от тези, които нямат специални знания и умения в областта на информационните и комуникационните технологии.

Дигиталните технологии, включително интернет, предлагат безпрецедентни възможности за учители и ученици за достъп, адаптиране и създаване на учебни ресурси. Създаването на дигитално учебно съдържание вероятно все по-малко ще възприема модела на учебник и вместо това все повече ще прилича на подхода на „селективната антология“ на учебния материал, базиран на информация и идеи чрез световната мрежа, изграждане на съвместни учебни дейности чрез нови телекомуникационни инструменти и обмен на добри практики чрез електронни мрежи.

Едновременно с достъпа до качествени уебсайтове, които предлагат модели за преподаване на уроци с помощта на онлайн технологии и предоставят възможности на учителите да споделят добри практики, има нужда от разработване на ресурси, фокусирани върху българската образователна реалност, както и на обучителни курсове, които да подкрепят онлайн обучението по религия.

Подобно развитие обаче трябва да се основава на рамка за осигуряване на качеството, която включва стандарти за управление на информацията, договорени принципи и механизми за управление на авторското право, рамки за обучение по уебдизайн и съгласувани педагогически подходи.

Предизвикателство 2. Наличие на повече натовареност и стрес, причинени от промяната в модела за компетентностно-ролеви профил на учителя по религия

Обичайното прилагане на традиционни модели на преподаване ограничава учителя по религия и го прави неуверен и несигурен в обучението в електронна среда, което неминуемо повишава стреса при осъществяване на обучение от разстояние в електронна среда. Значително по-голямо е неговото натоварване и ангажираност при

подготовката на целия учебен материал по религия онлайн. Същевременно учебното съдържание трябва да се усвои от учениците и за по-малко време, отколкото в реална учебна среда. Липсата на реална връзка ученик-учител, както и невъзможността за незабавна реакция на учителя да коригира възможна грешка, водят до натрупване на много неизяснени неща за учениците и се отразяват негативно на емоционалния статус и спокойната работа на педагога.

Необходимостта от трансформация и промяна в модела за компетентностно-ролеви профил на учителя по религия е сериозно предизвикателство, особено в ситуацията на обучение от разстояние в електронна среда. Този нов тип обучение води до по-центриран към ученика, енергичен, конструктивен и еманципиращ модел на преподаване, с акцент върху проучвателни, автономни, опитни, съвместни и обединяващи стратегии и методи на преподаване. В настоящия модел обаче продължават да присъстват повече традиционни роли за директно наставничество и поддръжка, които изискват от учителя да бъде източник на информация, експерт, ръководител, авторитет, образец, възпитател и изпълнител. Твърде експресивното присъствие на традиционни роли за директно наставничество и поддръжка правят компетентностно-ролевия профил на учителя уязвим, непълноценен по отношение на интегриране на технологиите в обучението. Затова нараства значението на базовите компетентности в областта на технологиите, инициативността и предприемачеството, както и комуникативните компетентности. Същевременно учителят по религия трябва да има предвид, че равнището на учебните цели по религия има по-голяма стойност от сложността на технологията. Това означава, че ако някои „нискотехнологични“ решения се използват разумно, те могат да бъдат по-успешни в насърчаването на образованието, отколкото високотехнологичните решения, които ще бъдат използвани неоправдано.

Според проведеното от Н. Калоянова изследване⁵ компетентностно-ролевият профил на учителя при онлайн обучението е фраг-

⁵ Калоянова, Н. „Ключови компетентности и професионални роли на учителя при интегриране на технологии в обучението“. *Образование и технологии 1* (2010) [Kaloyanova, N. „Key Competences and Professional Roles of the Teacher in Integrating Technology into Education.“ *Education and Technologies 1* (2010)], 63–71.

ментарен – изпълняват се нови, нетрадиционни роли за подкрепа (мрежов администратор, консултант, опонент, модератор, медиатор, координатор, сътрудник, разпределител), но с нестабилна връзка между роли и ключови компетентности. От друга страна, в модела на учениците днес бегло присъстват културни компетентности, а базовите компетентности в областта на естествените науки и технологиите, самостоятелното учене и събиране на информация, както и инициативност и предприемачество, са представени недостатъчно. Представите на учениците за компетентностно-ролевия профил на учителя при интегриране на технологии са разпокъсани, неадекватни, противоречиви⁶. Те илюстрират ситуация, при която учителите интегрират технологиите чрез познати методи и подходи (изразими с традиционни роли и тясно ориентирани компетентности), а учениците всъщност очакват от учителя нетрадиционно обучение. С внедряването на подходящ образователен софтуер е възможно да се създават модернизирани, динамични среди за обучение, характеризиращи се с подход, насочен към учениците и общността.

Най-голямото предизвикателство във връзка с усъвършенстването на компетентностно-ролевия профил на учениците при онлайн обучението е поддържането на тяхната мотивираност и ангажираност⁷. Това не е нито лесно, нито просто. Изискват се условия, които засягат – освен очевидното съществуване на технологична инфраструктура – и съответните инвестиции в човешки ресурси. За преодоляване на някои характеристики на настоящата ситуация са необходими подходяща педагогическа квалификация, непрекъснато обучение и промяна на нагласите, поведението и възприятията на учителите във връзка със специфичните особености на обучението по религия в електронна среда.

Предизвикателство 3. Дигитална компетентност на учителя по религия

⁶ *Ibid.*

⁷ School Education Gateway. Анкета на тема онлайн и дистанционно обучение – резултати. 08.06.2020 [Survey on Online and Distance Learning – Results. June 8, 2020. In Bulgarian], URL: <https://www.schooleducationgateway.eu/bg/pub/viewpoints/surveys/survey-on-online-teaching.htm> (13.01.2022).

Дигиталните компетенции се смятат за предизвикателство както сред учениците, така и сред учителите. Преди неговото детайлно разглеждане в образователния контекст на обучението по религия е важно да бъдат направени някои терминологични изяснения. На първо място, това са основните понятия компетентност и компетенция, чието съдържание понякога се припокрива. Разбираемо е, че не би било възможно те да бъдат детайлно анализирани в тесните рамки на настоящото изложение. Откроемо обаче е разбирането за компетентност-компетенция като единен комплекс, който „характеризира два взаимосвързани вътрешен-външен аспект на човешката професионална дейност“, като компетентността се придобива и легитимира чрез специално образование и подготовка, а компетенцията е правото официално да се упражнява компетентността чрез професионално заемана длъжност⁸. Тази интерпретация валидизира понятието компетентност като отнасящо се до двата субекта – учителя и ученика. Осемте ключови компетентности, формулирани в Европейската квалификационна рамка за учене през целия живот⁹, са представителни и за двата субекта, като учителят ги интегрира в професионално-педагогическата си компетентност, а ученикът ги формира в хода на обучението.

Сред ключовите компетентности с водещо отношение към учебно-възпитателния процес по религия като обучение от разстояние в електронна среда, се откроява дигиталната компетентност. Тя е ядрото на структурирания компетентностен модел за интегриране

⁸ Рашева-Мерджанова, Я. „Трансформиране на ключовите компетентности на съвременния учител в контекста на социалното взаимодействие“. – В: Иванова, Н. (ред.) *Диалогът между поколенията и обществените структури чрез училищната институция: материали от научно-практическа конференция с международно участие*. София: ИК Образование, 2010 [Rasheva-Merjanova, Ya. „Transforming the Key Competences of the Contemporary Teacher in the Context of Social Interaction.“ – In: Ivanova, N. (ed.) *The Dialogue Between Generations and Social Structures Through the School Institution: Proceedings of a Scientific and Practical Conference with International Participation*. Sofia: Education Publishing House, 2010], 50–56.

⁹ ЕС. „Европейската квалификационна рамка за учене през целия живот“. Официален вестник на ЕС, C117 (2010) [EU. „The European Qualifications Framework for Lifelong Learning.“ Official Journal of the EU, C117 (2010) (in Bulg.)], in: URL: www.eur-lex.europa.eu (29.01.2022).

на технологиите¹⁰ в обучението по религия. Дигиталната компетентност на учителя по религия се разглежда като умение да използва информационни и комуникационни технологии в образователната среда с отдалечен достъп с ясното разбиране за възможното им влияние върху моделите на учене и образователното развитие на учениците. Липсата на такива умения от страна на голяма част от учителите по религия се дължи на липсата на възможности и стимули за продължаващото им обучение и квалификация.

Дигиталната компетентност на учителя по религия трябва да включва знания и нагласи за използването на информационни и комуникационни технологии, различни софтуери и онлайн базирана информация, с критично отношение към качеството на ресурсите и информацията, както и чрез активиране на уменията за решаване на проблеми¹¹.

На първо място, учителите по религия се нуждаят от подкрепа за придобиване на пет умения, които са основни компоненти на дигиталната компетентност¹²: 1) извличане на информация и съдържание онлайн; 2) комуникация и сътрудничество онлайн; 3) създаване на дигитално съдържание; 4) дигитална сигурност, и 5) решаване на проблеми в дигитална среда.

Предизвикателство 4. Дигитална религиозна грамотност в обучението по религия

Първото измерение на религиозната грамотност се отнася до религиозното съдържание, достъпно в Интернет, което съчетава дигиталната с религиозната грамотност. Дигиталните умения за работа с интернет служат за намиране на данните, формиращи и изискващи религиозна грамотност. Тя се отнася до оценката на електронните източници, проверката на надеждността и валидността на религиозни-

¹⁰ Калоянова, Н. *Цит. съч.* [Kaloyanov, N. Op. cit.], 64.

¹¹ Krumsvik, R. A. „Teacher educators’ digital competence“. *Scandinavian Journal of Educational Research* (2012), 1–12.

¹² Carretero, S., Vuorikari, R., Punie, Y. *DigComp 2.1 The Digital Competence Framework for Citizens With eight proficiency levels and examples of use*. JRC Science Hub. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2017. URL: <https://publications.jrc.ec.europa.eu/repository/handle/JRC106281> (29.01.2022).

те концепции, както и коректността на тяхното съдържание.

Когато богослови, учители и ученици търсят религиозна информация в Интернет, те трябва да комбинират уменията на двата вида грамотност. Това изисква ново умение, което можем да идентифицираме с термина „Дигитална религиозна грамотност“. Когато пък учениците търсят религиозна информация в анархичната и несертифицирана мрежа от информация, напр. текстове, изображения и др., те трябва да изострят преценката си за това, което намират, за да идентифицират уебсайтове с валидно съдържание от тези, които популяризират/ показват еретично или прозелитизиращо съдържание. Това изисква самият учител вече да има познания за дигитална религиозна грамотност, за да насочва учениците си как да я придобият.

Използването на интернет-пространството за информация, свързана с религиозна проблематика, дава възможност, от една страна, за достъп до много по-голям обем информация, за различни теми от религиозен характер, а от друга – позволява да се видят различни гледни точки, което от своя страна е залог за по-голяма обективност. Днес в дигиталното пространство присъстват десетки сайтове на български език, които могат да бъдат в услуга на религиозното образование и християнско възпитание. В тях са включени най-различни идеи, мнения. Наред с позитивите обаче са налице и някои негативи на този тип информираност и комуникация: много често в Интернет се среща невярна или подвеждаща информация по отношение на различни вероизповедания и религиозни общности, както и немалко информация, която насажда религиозна нетолерантност. Тези негативи крият в себе си риска от подвеждане и заблуждаване по някои въпроси, чиито последици може да са доста сериозни.

Способността да се „четат“ цифровите медии и да се оценяват критично посланията им, са компетенциите, които формират медийната грамотност на учениците. Затова преподавателите трябва да ги насърчават, като същевременно учат децата да извършват тази оценка и в светлината на истините, преподавани от християнството. Това разграничава подхода на учителя по религия от другите подходи за формиране на медийна грамотност, чиято цел е способността на ин-

дивида да използва структури от знания¹³ или поощряване на личният опит на учениците като медийни потребители¹⁴.

Като цяло дигиталната информация по религиозната проблематика най-общо може да бъде обособена като осведомяваща, анализираща и провокираща. Достъпът до нея поставя два особено важни проблема – за селекцията и за културата на интерпретиране на информацията. Защото „филтрите за отделянето на действително стойностното, както и способността то да бъде пречупвано през призмата на вече достигнатото ниво на развитие на културата, не са нещо, което може да бъде извлечено от една или друга база данни“¹⁵. Затова е препоръчително в религиозното образование да бъдат използвани предимно сайтовете, препоръчани от Дирекцията по вероизповеданията¹⁶.

Независимо от легитимността на източниците обаче напредъкът на дигиталните технологии доведе до делегитимиране на познанието като цяло, приравняване на информацията с познанието и даване превес на информацията, а не на формиращите християнска възпитаност знания. Цифровите медии създават „ризоматично пространство“. Това е предпоставка за оспорване на трите основни прин-

¹³ Вж. Potter, W. *Media Literacy, tenth edition*. Los Angeles: Sage Publications, 2022. Според Potter способността на индивида да използва структури от знания включва седем умения за медийна грамотност: анализ, оценка, групиране, индукция, дедукция, синтез и абстракция, които са полезни за изграждане на смисъл в ученето.

¹⁴ Проданов, В. „От модерна към постмодерна ситуация в морала и социализацията на децата и младежта“. – В: Маринова, Е. (ред.) *Морал и социализация на децата и младежите в България: Трета национална конференция по етика*. София: Институт за философски изследвания – БАН, секция „Етика“, 2006 [Prodanov, V. „From Modern to Postmodern Situation in Morality and the Socialization of Children and Youth.“ – In: Marinova, E. (ed.) *Morality and the Socialization of Children and Youth in Bulgaria: Third National Conference on Ethics*. Sofia: Institute for Philosophical Research – BAS, Section “Ethics,” 2006 (in Bulg.)], с. 17.

¹⁵ Григоров, А. „Кодове на културата“. *Диалог* 1 (2010) [Grigorov, A. „Codes of Culture.“ *Dialogue* 1 (2010)], 5-6, in: URL: www.uni-svishtov.bg/dialog_old/2010/1.10.AG.pdf (29.01.2022).

¹⁶ Донкова, Ж. „Въздействието на интернет върху отношението на дирекция „Вероизповедания“ в диалога религия-държава“. *Свобода за всеки*, 18 (2008) [Donkova, Zh. „The Impact of the Internet on the Attitude of the Directorate of Religious Affairs in the Religion-State Dialogue.“ *Freedom for All*, 18 (2008) (in Bulg.)], in: URL: <http://svobodazavseki.com/broj-18/64-vazdejstvieto.html> (29.01.2022).

ципа на традиционното религиозно образование: репрезентативност, йерархия и религиозна дисциплина. Същевременно чрез дигиталните медии се генерира и едно специално пространство, наречено хипертекстуално, което отслабва мястото на традиционните текстове в образователния процес. Тези предизвикателства стоят с особена острота пред традиционното религиозно образование и християнско възпитание, които целят вътрешна промяна, личен отговор на направената от учителя преценка за правилно и грешно, добро и зло, грозно и красиво. Затова наред с изискването да се обосновават, в учителите и учениците трябва да се развиват качества като разбиране, вникване, разсъждаване и критична рационалност. Именно чрез тези способности религиозното образование може да постигне своята цел.

Ефективното използване на новите технологии от учениците изисква култивиране и развитие на такива умения, чрез които те да могат да използват положително възможностите, предоставяни от непрекъснато развиващите се дигитални технологии, и да разберат всички отрицателни или опасни последици, които могат да възникнат от тяхното използване. Тези умения допринасят за цялостното личностно и социално развитие на учениците.

Перспективи за справянето с предизвикателствата при обучение от разстояние в електронна среда

Настоящото изложение не би могло в пълнота да даде изчерпателни и още по-малко „готови“ рецепти за това какво би помогнало на учителите по религия да се справят с предизвикателствата на обучението от разстояние в електронна среда. Затова в заключение могат да бъдат маркирани само най-общите посоки за решаване на проблемите и за по-активното използване на информационните и комуникационните технологии в религиозното образование, осъществявано в българската училищна система.

За справяне с предизвикателствата, свързани с обучението по религия от разстояние в електронна среда, учителите се нуждаят от:

- професионално развитие чрез продължаващо образование и квалификация, като например кратки курсове, даващи знания и умения за осъществяване на обучение от разстояние в електронна среда,

за съвременните технологии и иновации в преподаването;

- ясни указания от Министерството на образованието и регламент за провеждането на факултативните избираеми часове по религия като обучение от разстояние в електронна среда, с които да се преустанови практиката за тяхното игнориране от редица директори на училища;

- подкрепа под формата на повече образователни ресурси;

- възможности учителите по религия да споделят ресурси и идеи.

Опитът с обучението по религия от разстояние в електронна среда, макар и предизвикателство, може да има трайно положително въздействие, разкривайки интересни възможности за иновации и нови начини за работа, особено ако бъде подкрепен от подходящо и навременно професионално развитие.

Обучението от разстояние в електронна среда може да бъде ефективно само ако се благоприятства изграждането на знания, насърчава се активното участие на учениците, като в същото време се признава важността на социалния контекст на учебния процес и се осъществява култивирането на комуникацията и сътрудничеството на учениците. Всъщност един от положителните ефекти на онлайн обучението по религия е, че осъществяването от домовете на учениците обучение от разстояние в електронна среда предоставя възможност за запознаване и отчитане от страна на учителя на тяхната лична, индивидуална ситуация.

Интензивното използване на дигитални технологии от учителите по религия в обучението от разстояние в електронна среда и педагогическият интерес към тях са залог за положителни очаквания относно по-нататъшното им използване в училищното религиозно образование. Иновациите, гъвкавостта, свободата да се експериментира с педагогическата практика, присъщи на обучението от разстояние в електронна среда, са стимул за развитието и усъвършенстването на учителите по религия.

Широката гама от дигитални инструменти, достъпност на платформи, материали и ресурси повишават активността, самостоятелността и мотивацията на учениците. Ето защо обучението по религия от разстояние в електронна среда е не само предизвикателство, но и въз-

можност за осъвременяване и обогатяване на преподаването и ученето, което е предпоставка за предоставяне на по-привлекателно училищно религиозно образование според актуалните тенденции на XXI в.

Библиография

Carretero, S., Vuorikari, R., Punie, Y. DigComp 2.1 The Digital Competence Framework for Citizens With eight proficiency levels and examples of use. JRC Science Hub. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2017. URL: <https://publications.jrc.ec.europa.eu/repository/handle/JRC106281> (29.01.2022).

Григоров, А. „Кодове на културата“. Диалог 1 (2010) [Grigorov, A. „Codes of Culture.“ Dialogue 1 (2010)], 5-6, in: URL: www.uni-svishtov.bg/dialog_old/2010/1.10.AG.pdf (29.01.2022).

Донкова, Ж. „Въздействието на интернет върху отношението на дирекцията „Вероизповедания“ в диалога религия-държава“. Свобода за всеки, 18 (2008) [Donkova, Zh. „The Impact of the Internet on the Attitude of the Directorate of Religious Affairs in the Religion–State Dialogue.“ Freedom for All, 18 (2008) (in Bulg.)], in: URL: <http://svobodazavseki.com/broj-18/64-vazdejstviето.html> (29.01.2022).

ЕС.Европейската квалификационна рамка за учене през целия живот“. Официален вестник на ЕС, C117 (2010) [EU. „The European Qualifications Framework for Lifelong Learning.“ Official Journal of the EU, C117 (2010) (in Bulg.)], in: URL: [www.eur-lex.europa.eu](http://eur-lex.europa.eu) (29.01.2022).

Калоянова, Н. „Ключови компетентности и професионални роли на учителя при интегриране на технологии в обучението“. Образование и технологии 1 (2010) [Kaloyanova, N. „Key Competences and Professional Roles of the Teacher in Integrating Technology into Education.“ Education and Technologies 1 (2010)], 63–71.

Krumsvik, R. A. „Teacher educators’ digital competence“. Scandinavian Journal of Educational Research (2012), 1–12.

Наредба за изменение и допълнение на Наредба № 10 от 2016 г. за организация на дейностите в училищното образование (ДВ, бр. 73 от 2016 г.) В сила от 02.10.2020 г. Издадена от министъра на образованието и науката. Обн. ДВ. бр. 85 от 2 октомври 2020 г. [Ordinance Amending and Supplementing Ordinance No. 10 of 2016 on the Organization of Activities in School Education (State Gazette, No. 73 of 2016). In force as of October 2, 2020. Issued by the Minister of Education and Science. Published in State Gazette, No. 85 of October 2, 2020 (in Bulgarian)]

Potter, W. Media Literacy, tenth edition. Los Angeles: Sage Publications, 2022.

Проданов, В. „От модерна към постмодерна ситуация в морала и социализацията на децата и младежта“. – В: Маринова, Е. (ред.) Морал и социализация на децата и младежите в България: Трета национална конференция по етика. София:

Институт за философски изследвания – БАН, секция „Етика“, 2006 [Prodanov, V. „From Modern to Postmodern Situation in Morality and the Socialization of Children and Youth.“ – In: Marinova, E. (ed.) *Morality and the Socialization of Children and Youth in Bulgaria: Third National Conference on Ethics*. Sofia: Institute for Philosophical Research – BAS, Section “Ethics,” 2006 (in Bulg.)].

Радев, В., А. Петрова, Д. Косева. „Обучение и подкрепа за личностно развитие от разстояние в електронна среда“. – В: *Добри практики в контекста на ОРЕС*. Силистра: Регионално управление на образованието Силистра, 2021 [Radev, V., A. Petrova, D. Koseva. „Distance Learning and Support for Personal Development in an Electronic Environment.“ – In: *Good Practices in the Context of Distance Learning in an Electronic Environment (DLEE)*. Silistra: Regional Department of Education – Silistra, 2021 (in Bulg.)], in: URL: https://www.ruobg.com/good_practice/files_19/1.pptx (29.01.2022).

Рашева-Мерджанова, Я. „Трансформиране на ключовите компетентности на съвременния учител в контекста на социалното взаимодействие“. – В: Иванова, Н. (ред.) *Диалогът между поколенията и обществените структури чрез училищната институция : материали от научно-практическа конференция с международно участие*. София: ИК Образование, 2010 [Rasheva-Merjanova, Ya. „Transforming the Key Competences of the Contemporary Teacher in the Context of Social Interaction.“ – In: Ivanova, N. (ed.) *The Dialogue Between Generations and Social Structures Through the School Institution: Proceedings of a Scientific and Practical Conference with International Participation*. Sofia: Education Publishing House, 2010], 50–56.

School Education Gateway. Анкета на тема онлайн и дистанционно обучение – резултати. 08.06.2020 [Survey on Online and Distance Learning – Results. June 8, 2020. In Bulgarian], URL: <https://www.schooleducationgateway.eu/bg/pub/viewpoints/surveys/survey-on-online-teaching.htm> (13.01.2022).